

KÖYLÜYÜ TOPRAKLANDIRMA KANUNUNUN TÜRK SİYASAL YAPISININ OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Erdal İNCE*

Özet

Dünyada büyük devletlerin kurulmasına ve yıkılmasına sebep olan toprak konusu, günümüzde de tam anlamıyla çözülememiş bir konudur. Ancak çözülemeyen bu konu, her gündeme gelişinde gerek dünyada gerekse Türkiye’de bir başka olayın gerçekleşmesinde tetikleyici rol oynamıştır. Türkiye’de büyük tartışmaların yapıldığı toprak konusu, 1945’te geçmişte hazırlananlara göre daha kapsamlı bir şekliyle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı ile gündeme gelmiştir. Bu zamana kadar ciddi anlamda bir toprak reform çalışması yapılmamıştır. Ancak geçmişteki çalışmalara göre daha kapsamlı gözüken bu yasa, gerek meclis görüşmelerinde gerekse kamuoyunda gerekli ilgiyi uyandıramadığı gibi meclis görüşmeleri genelde toprak meselesinden çok, muhalefetin sistemi sorgulaması ile geçmiştir.

CHF içerisindeki muhalefet tek partiden çok partiye geçiş sürecinde, 1930’dan beri kendini gösterme olanağı bulamamış ancak 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmelerinde kendisine yeni isimler bulup varlığını hissettirmiştir. Bu çalışmada tasarı görüşmelerindeki muhalefetin tek parti yönetimini nasıl sorguladığı ve bu muhalefetin ülke siyasal yaşamındaki etkileri işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Toprak, Kanun, Siyasal Muhalefet, Tek Parti.*

THE LAW OF MAKİNG VİLLAGERS HAVE LANDS AND ITS EFFECT TO TURKİSH POLİTİCAL LİFE

Abstract

The subject of soil which is being course of built and come down big states in world is a subject that have been strictly solved nowadays, too. But this subject which is being solved have incentively acted a part of actualizing of another event both in world and in our country all in come into question. The subject of soil that have been made big disagreements in Turkey have more comprehensively come into questions with name of Law of Giving Soil to the Farmer, according to it that have been prepared in the past. There is no a serious study of soil reform until this time. But this law which is seem more comprehensive according to studies in the past, as it cannot if interest in the both parliamentary meeting and public opinion, the subjects which have been talking in the course of in the parliamentary meeting have continued with questioning the system of oppositional much from the soil problem.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü; (bakraz@hotmail.com.tr)

The oppositional in CHP, in passing continuum to the more part from single party, have not possibility of showing itself since 1930 but CHP have found new actors to theirs and made feel its circumstances in 1945 Law of Giving Soil to the Farmer. In this studying is being explained how the oppositional in the project meeting have crossed question the single party management and the effects in the country politics of this oppositional.

Key Words: *Soil, Law, Political Oppositional, Single Party.*

Giriş

Demokratik rejimlerin olmazsa olmazlarından siyasi partiler, kişilerin ortak amaç için bir araya gelip toplandıkları ve bu toplanmalarının sonucunda da ortak hedeflerini kitlesel harekete dönüştürdükleri araçlardır. Siyasi partilerin, programlarındaki hedeflerini kitlesel hale dönüştürmek öncelikle programın gerçek sorunları ortaya koyup bu sorunlara olumlu çözüm yolları bulmasına bağlıdır. Bunun yanında birçok örgüt sorunları ortaya koyup bu sorunlara çözüm yolları önermesine karşın bir türlü gruptan kitleye dönüşmemiştir. Bu durumun temel nedeni örgütün merkez yönetim organlarının tam anlamıyla ülke içindeki tüm il, ilçe, belde vb. yerleşim birimlerindeki örgütlenmesini tamamlayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu biçimde, gerçek sorunlara olumlu çözümler öneren ve tüm ülke içerisinde örgütlenmesini tamamlamış bir siyasi parti ülke yönetimine adaydır.

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sonucunda yenilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, artık bitti denildiği yerde, en başta Mustafa Kemal Atatürk Türk Milletince kurulmuş yepyeni bir cumhuriyettir. Yeni kurulan devletin yönetim biçimi olarak benimsenen Cumhuriyet Türk Ulusu'na en uygun yönetim şekli olarak görülmüştür.

29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı ve arkasından 3 Mart 1924'te laikleşmeye yönelik kabul edilen yasalar Atatürk ve yakın arkadaşları arasında görüş ayrılıkları olmasına neden olmuştur. Bu görüş ayrılıkları Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi durumunda olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı da muhalefetin de başlangıcı olmuştur.

Tüm bu gelişmeler olurken halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasasının kabulü tartışmaları fırkaya karşı olan muhalefeti hızlandırmıştır.

Dünya'da toprak dağılımı ve reform çalışmaları büyük devletlerin yıkılıp, yeni devletler kurulmasına ve toplumu derinden etkileyen geniş olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin, İngiltere'de Giyom Britanya Adası'nı ele geçirdiğinde toprakları emrindeki dört yüz barona vermiş bunun üzerine de İngiliz Devleti kurulmuştur. Aynı şekilde İrlanda'da paylaşım düşünülmüş ancak mezhepleri farklı iki halk arasında çatışma çıkınca İrlanda İngiltere'den ayrılmıştır.

Almanya'da ise Protestanlığın kuvvetli bir mezhep haline dönüşmesi, feodalite devrinde Katolik kilisesinin elinde bulunan topraklara prenslerin sahip olmak istemeleri sonucunda Katolikliğe muhalif olan Protestanlığı desteklemeleri sonucunda olmuştur.

Fransa’da ise toprağın çoğu hanedan ve papazların elindedir. Topraksız ya da yeter toprağı bulunmayan çiftçi ise yoksuldur. Bu durum, yoksul Fransız çiftçisinin 1789 Fransız İhtilalinde hanedana ve ruhban sınıfa karşı tavır almasına sebep olmuştur.

Rusya’da ise durum diğer ülkelerinden farklıdır. İlk başta toprak hanedan üyelerinin malı durumundaydı. Ancak başa geçen İmparator II. Aleksandr, toprakların çoğunu “*mir*” usulü ile köylülere verdi. Mir usulü toprakların müştereken işletilmesi anlamına geliyordu. Ancak bu usul beklenileni vermedi. Köylü toprak sahibi olamazken hanedan da yoksullaştı. Ayrıca devletin memurları vergileri halktan zorla toplamaya çalışırken yaptıkları zorbalıklar Bolşeviklik için zemin hazırladı¹.

Görüldüğü gibi Dünya’da toplumların ve devletlerin sosyo-ekonomik açıdan değişimine sebep olan toprak konusu Türkiye’de var olan yapının değişmesinde, çok partili sisteme geçişte etkisi büyük olmuştur. Uzun yıllar ülke gündemini meşgul eden, toprak reform konusu ilk defa ciddi anlamda ele alınarak, uzun görüşmeler ve süreçler sonucunda 1945 yılında yasa olarak gündeme gelmiştir.

1930’lu yıllarda tartışılmaya başlanan Toprak Reformu sorunu, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun gerek hazırlık aşamasında gerekse tasarı metni görüşmelerinde somutlaşmıştır. Toprak Reformu tartışmaları sadece topraksız köylüye toprak dağıtılarak köylünün kalkınması veya bir köycülük hareketi olarak değil geniş bir bakış açısından değerlendirilmelidir. Bu dönemde meclis içerisinde ve kamuoyunda tartışılan konular göz önünde bulundurularak bu kanunun ülke siyasal yapısındaki etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır².

İkinci Dünya savaşının kötü etkilerini ortadan kaldırmak amacı ile tek parti yönetimi bir dizi ekonomik önlemler almıştır. Bunlar Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi koruyucu vergilerdir. Bu yasaların yanına bir de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu ekleyebiliriz. Ancak toprak meselesi ve bu bağlamda hazırlanan bu yasaı tek bir sebep yönünden gündeme geldi demek yanlış ve eksik olur. Bu konuda değişik görüş ve düşünceler vardır. Niyazi Berkes ve Ömer Sarç gibi dönemin önemli akademisyenleri bu yasa ile “*Köylü Ocağı*” düzeninin getirilmek istenildiğini yazmışlardır. Köylü ocağı denilen yapı ise Nazi Almanyası’ndaki “*Erbhoff*” (üretim) yasasının kopyasıdır³.

Bu kanunun gündeme gelmesi ile ilgili daha birçok görüş olmasına karşın en etkililerinden bir tanesi Şevket Pamuk ve Çağlar Keyder’in ileri sürdüğü görüştür. Keyder ve Pamuk’a göre bu yasa iktisadi olmaktan çok siyasi kaygılarla hazırlanmış bir yasadır. Gündeme getirilme amacının ise yeni beliren ve içinde çok sayıda toprak sahibinin yer aldığı muhalefeti köşeye sıkıştırmaktır.

Her ne amaçla gündeme getirilmiş olursa olsun Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, ülke için yararı olan bir kanun olamamıştır. Ancak kanun görüşmelerinde tek parti yönetimine karşı ciddi anlamda eleştiriler yapılmıştır. Özellikle Adnan Menderes

¹ *Cumhuriyet*, (2 Mart 1945).

² Asım Karaömerlioğlu, “*Orada Bir Köy Var Uzakta*”, İletişim yay., İstanbul, 2006, s.117.

³ Niyazi Berkes, “*Unutulan Yıllar*”, İletişim yay., İstanbul, 2005, s.246.

ve arkadaşları tarafından meclis kürsüsünden yapılan konuşmalar Milli şef sisteminin sorgulanması, savaş ekonomisi sebebiyle yapılan uygulamaların ve tek parti yönetiminin genel politikalarının eleştirilmesi yönünde olmuştur.

Uzun zamandır sesi çıkmayan muhalefet hazırlanan bu yasa tasarısının görüşmelerinde kendine yeni isimler de bularak varlığını göstermiştir. Tek parti yönetiminin yarattığı düzende konuşulması güç konular, bu görüşmelerde meclisten dile getirilmiştir. Bu görüşmeler siyasal muhalefetin grupsal anlamda oluşmasına da olanak tanımıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde oluşan bu grup savundukları konuları, takrire(önergeye) dönüştürerek, içinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün de bulunduğu, tarihte "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılan bildiriye partiye sunmuşlardır. Ancak tüm bu gelişmelere karşın kabul görmeyen dörtlü takrir(önerge) ve arkasından yaşanan partiden çıkarılma süreçleri yeni siyasal oluşumlara ortam hazırlamıştır. Türkiye'nin çok partili siyasal sisteme geçişinde bu görüşmeler bir başlangıç ve itici bir neden olmuştur.

Partiden çıkarılan milletvekillerinden özellikle Köprülü ve Menderes "*Vatan*" gazetesinde ihraçtan önce ve sonrasında parti yönetimini eleştiren yazılar yazmışlardır.

Atatürk'ün başbakanı Celal Bayar'ında CHF'den ayrılması ile daha da hızlanan siyasi gruplaşma yeni partinin kurulmasının önünü açmıştır.

1. Türkiye'deki Toprak Reformu Çalışmaları ve 1945 Toprak Yasası'nın İçeriği

Türkiye'de toprak reform tartışmaları diğer devletlere göre geç başlamıştır. Genel olarak toprak sorunları Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında dünyanın çeşitli yerlerinde gerek ülkelerin aydınları arasında gerekse devlet politikaları bağlamında yerini almıştır⁴. Türkiye'de ise durum çok farklıdır. Önemli iktisat tarihçilerinden Ömer Lütfi Barkan konuyla ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: "*Memleketimizde tatbikat sabası şöyle dursun, sadece fikir ve mesele halinde ve nazari planda dahi umumi efkârda ve ilim adamlarımızın çalışmalarında kendilerine layık olan mevkiileri işgal edememiş...*"⁵

Barkan'ın da belirttiği gibi dünyada büyük sonuçlar doğuran toprak konusu uzun yıllar Türkiye'nin gündemini meşgul edememiştir. Her zaman ulusal ülkü olarak konuşulan topraksız köylüyü topraklandırma işi hep sözde kalmış, ne dönemin politikacılarınca ne de aydınlarınca derinlemesine incelenmemiştir. Bu konuda gerekli projeler hazırlanarak uygulamaya geçirilmesi başarılamamıştır.

Yeni kurulan Türk devleti, kuruluşunun ilk yıllarında dışardan gelen göçmenlere yer bulmak için iskân kanununa dayanarak küçümsenmeyecek derece de toprak dağıtımı yapmıştır. Özellikle Yunan Hükümeti ile anlaşma gereği Türkiye'ye gelen mübadele(değişim) göçmenlerine, iskân kanunu göz önünde bulundurularak

⁴ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.120

⁵ Ömer Lütfi Barkan, "*Türkiye'de Toprak Meselesi*", Gözlem yay., I. Baskı, İstanbul, 1980, s. 377

gerekli toprak dağıtımı yapılmıştır⁶. Devlet 1929 yılında “*Şark Manatı Dâhilinde Zürraa Tevzi Edilecek Arazîye Dair Kanun*” adında bir yasa çıkarmıştır. Bu yasaya göre Doğu’dan Batı’ya nakledilen kişiler topraklarını köylülere, aşiretlere, göçebe ve muhacirlere verebiliyorlardı⁷.

1930 yılında “*Arazî Tevzi Kararnamesi*” çıkarılarak devlet arazilerinin bir bölümünün dağıtılması düşünüldüyse de başarılı olunamamıştır. 1934 yılında “*İskân Kanunu*” yürürlüğe girmiştir. Bu iskân kanununa göre Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerden Batı’ya göç ettirilenleri ve Batıdan o bölgelere giden göçmenlere Devlet tarafından toprak dağıtılması öngörülüyordu. Kürt meselesinin çözümü olarak algılanan ve toprakların kamulaştırılmasına da izin veren bu yasa başarılı olamamıştır⁸.

Bu tarihten sonra Türkiye’deki toprak dağılımı ile ilgili dengesizlik az da olsa tartışılmaya başlandı. Yoksul ve topraksız köylünün durumu üzerinde konuşmalar sık sık yapıldı. 1937 yılı meclis açılış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu: “*Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağı, hiçbir sebep ve suretle, bölünmez bir mahiyet almasıdır*”⁹

1930’lı yıllardan sonra ivme kazanan toprak sorunu tartışmaları, ne yazık ki bu döneme kadar Türk aydın ve politikacılarınca yeterli derecede ilgi göremedi. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı’nın başlamış olması, konuyu bilinmeyen bir tarihe erteledi. Topraksız köylünün durumu Türkiye gündeminde hep tartışıldı. Belli dönemlerde bu tartışmalar daha yoğun olarak gündeme geldi. 1930’lu yılların sonuna doğru bütün dünyayı etki altına alan dünya ekonomik bunalımı yoksul Türk köylüsünü daha da zor koşulların içine itti. Bu tür yoksullaşmalar, topraksız köylüyü topraklandırma yönündeki tartışmalara da hız kazandırdı.

Dünya ekonomik bunalımının etkilerinin azalmaya başladığı ve planlı ekonomi sürecinin başladığı dönemlerden, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar geçen sürede, Türk köylüsünün genel durumu şöyleydi:

DÖNÜM	ÇİFTÇİ AİLE SAYISI
1 ile 10	244.828
10 ile 20	161.380
20 ile 30	124.514

⁶ Kemal Arı, “Mübadele Göçmenleri Türkiye’ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. I, S.1.

⁷ Barkan, *a.g.e.*, s.454

⁸ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s.120-122.

⁹ “Atatürk’ün Nutukları”, *Ülkü*, X/57, (Kasım 1937), s.195.

30 ile 40	92.222
40 ile 50	75.313
50 ile 75	112.720
75 ile 100	74.914
100 ile 200	88.355
200 ile 500	31.886
500 ile 1000	40.104
1000 dönümden fazla	1876

(**Tablo 1-** 1937 – 1943 yılları arası dönüm başına çiftçi aile sayısı)

Yukarıdaki rakamlar toprak adaletsizliğini ve % 80'i tarım toplumundan oluşan Türkiye'nin iktisadi anlamda sıkıntısını da gösterir niteliktedir. Ancak üzerinde çalışılan yasa ile yalnız toprak dağıtmak değil, işlenecek olan arazinin ulusal ekonomiyi canlandırıcı çalışmalar yapılması ve bu çalışmaların kamuya yararlı duruma getirilmesini de gerektirmektedir¹⁰.

Savaş bitiminde tekrar görüşülmeye başlanacak topraksız köylünün durumu, iktidar ve parti içi muhalefet tarafından kendilerini güçlü kılacak malzeme olarak algılanmıştır. 1945 yılında Çiftçiyi topraklandırma Kanunu adı altında düzenlenen tasarının görüşmelerinde bu durum açık bir biçimde görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde tekrar gündeme gelen toprak reformu tartışmaları, 1945'te daha çok Toprak Yasası adı ile bilinen ancak gerçek adı *‘Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’* olan yasa ile meclis gündemine gelmiştir. Ulusal ülkü durumundaki toprak sorununu ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığı söylenen bu yasaya karşı gerek meclis içinde gerekse kamuoyunda ciddi anlamda eleştiriler yapılmıştır.

Toplum yararına olduğu söylenen bir yasanın neden bu kadar eleştirildiğini anlamak için yasanın içeriğine bakmak gereklidir.

Bir görüşe göre; 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, *“tabiat madde ve kuvvetlerinin öz kaynağı”* olan topraktan halkın en geniş ölçüde yararlanmasını amaçlamıştır. Böylece ulusal kalkınmayı hızlandırmak mümkün olabilecektir. Bu ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk'ün de isteğidir¹¹.

Yasanın içeriğinde ana yönleriyle şunlar vardı:

¹⁰ *Cumhuriyet*, (1 Mart 1945).

¹¹ *Cumhuriyet*, (8 Şubat 1945).

Geniş düzlüklerin bol olduğu yerlerde 5000 dönümden, düzlüklerin az olduğu yerlerde ise 2000 dönümden fazla toprağa sahip özel toprak sahiplerinin ellerindeki bu fazla topraklar kamulaştırılacaktı. Arazisi olmayan ya da yetmeyen çiftçilere ve çiftçilik yapmak isteyenlere aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde toprak verilecek, toplu köylerde güzel ve sağlıklı evler kurulacaktı.

Yasaya göre arazi; Küçük Arazi, Çiftçi Ocağı Arazisi, Orta ve Büyük arazi olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Küçük Arazi; çiftçilikten başka meslekte çalışanların geçimlerine yardımcı olacak ve genişliği 30 dönümü geçmeyen arazi olarak belirlenmiştir. Çiftçi Ocağı Arazisi ise 30 dönümden aşağı 500 dönümden yukarı olmayan araziler olarak belirlenmiştir. Orta Arazi; 5000 dönümü geçmezken, Büyük Arazi 5000 dönümü geçen araziler olarak ayrılmıştır¹².

Bu yasa ile ilgili meclis tasarısı görüşmelerinde yukarıda belirtilen arazilerin ayrılmasına karşı büyük eleştiriler olmuştur. Eleştiriyi yapanların karşı çıktığı en önemli konu ise büyük işletmelerin tamamen ortadan kaldırıldığı düşüncesidir. Devletin 5000 dönümden fazla toprakları kamulaştırıyor olması ve orta işletmeyi ise 5000 dönüm olarak sınırlandırması bazı büyük toprak sahiplerini ve meclis içerisindeki sözcülerini rahatsız etmiştir. Burada önemli bir nokta ise yasaya göre, devlet 5000 dönümden fazla toprakları kamulaştıracaktır. Ancak devlet kamulaştırdığı bu toprakları sadece çiftçinin kalkınmasını sağlayacak kamu hizmetlerinde kullanabilecektir

Yasaya göre dağıtılacak araziler;

- Tapulu veya tapusuz olarak devlete ait olup, kamu işlerinde kullanılmayan topraklar,
- Bir veya birden çok köylünün ortak malı olarak kullandıkları topraklardan Ziraat Bakanlığı'nca ihtiyaçtan fazla olduğu belirtilen parçası,
- Sahibi belli olmayan topraklar,
- Kurutulan bataklıklardan, göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulması ile elde edilecek arazi,
- Bu yasa hükümleri uyarınca kamulaştırılacak topraklar olarak, belirlenmiştir.

Dağıtılacak arazi yukarıdaki şekilde belirlendikten sonra arazinin hangi şartlarda ve nasıl kullanılacağına dair açıklamalar yapılmıştır. Buna göre topraklarını üst üste üç yıl ekmeyenlerin arazilerine bakmadıkları tespit edilenlerin, yasanın 12. maddesine dayanarak toprak çiftçiden alınıp kamulaştırılacaktır. Ayrıca 21. madde de toprak verilmesi askerliğini yapma koşuluna bağlanıyordu. Ülke içinde askerlik zamanı gelmemiş kişilerinde evli ve aile geçindirdikleri düşünülürse uygulamanın ne kadar yanlış olduğu anlaşılabilir.

¹² *Cumhuriyet*, 7 Mart 1945.

Yasanın ilk hazırlanış biçimi olan “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı” geçici alt kurul tarafından “Çiftçi Ocakları” bölümü çıkarılarak “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” olarak hazırlanmıştır¹³. Tasarının yedinci bölüm 36. maddesinde ise Çiftçi Ocakları ve ocaklarla getirilmek istenen düzen açık bir şekilde belirtilmiştir¹⁴.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ve sonucunda alınan sosyo-ekonomik önlemler iktisadi hayatta büyük bir durgunluk ortaya çıkarmıştır. Bütün bu önlemler Türk köylüsünü daha da yoksullaştırmıştır. Yeter derecede toprağı olmayan ya da hiç bulunmayan Türk köylüsü için düşünülen bu yasa, geç kalmış bir uygulamadır. Ortaya çıkan savaş ekonomisi, bazılarının elde ettikleri haksız kazançlar ile zengin olmalarını sağlamıştır.

İlk defa toprak sorununu derinlemesine incelenmesini sağlayan bu yasa, neden bu kadar geç kalmıştı? Ya da bu yasa, tek parti yönetiminin, bozulan ülke iktisadi hayatından dolayı kendisine ciddi manada eleştirilerde bulunan muhalefeti köşeye sıkıştırmak amacıyla hazırladığı bir yasa mıydı?

Tek parti yönetiminin neden bir toprak reformu gündeme getirdiğine ilişkin değişik görüş açıları vardır. Ancak en genel geçer durumda olan düşünce başını Doğan Avcioğlu’nun çektiği Sol-Kemalistlerinkidir¹⁵. Bu konuda, çalışmalarıyla ünlenen Doğan Avcioğlu’nun ilginç görüşleri vardır. Ona göre; 1945 yılında Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından hazırlanan tasarı geçici komisyonca değiştirilmeden önceki haliyle ‘düzenli işletme’ adı altında kapitalist(anamalcı) çiftlikleri koruyan bir özelliğe sahipti. Bu açıdan tasarı, başında sahiplerinin bulunmadığı ancak ortakçılıkla işletilen ilkel büyük çiftlikleri hedefine almış görünüyordu¹⁶. Ancak alt kurulun raporu incelemesinden sonra durum değişmiştir. CHF içindeki sol radikal gruplar, küçük ve yoksul köylünün iktisadi durumunu düzeltmek ve toprak ağalarına karşı yoksul köylüyü yanlarına çekmek girişiminde bulunmuşlardır¹⁷.

Kanunun neden gündeme getirildiğine ilişkin bir başka görüş ise dönemin siyasetçilerinden Adnan Menderes, iktisatçılarından Ömer Sarç ve ölümünden sonra yayınlanan anılarıyla Niyazi Berkes’e aittir. Bu iki araştırmacıya göre; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Nazi dönemini yaşayan Almanya’da nüfusu toprağı bağlayarak toplumsal hareketliliğin önünü tıkayan ‘Erbhoof Yasası’ nın kopyası durumundadır¹⁸. Bu yasayı ve tek parti yönetiminin uygulamalarını faşistçe uygulamalar olarak değerlendiren Adnan Menderes, köylünün hareketliliğini durdurmalarındaki amaçlarının, köylünün şehirlere gelmesini, kendini geliştirmesini engellemek ve tarım işçisinin sanayi işçisi olmasının önünü kesmekti. Bu, sosyal sınıf

¹³ Karaömerlioğlu, a.g.e., s. 122.

¹⁴ TBMM TD, Dönem 7, Cilt 17, s. 36.

¹⁵ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.118

¹⁶ Doğan Avcioğlu, “Türkiye’nin Düzeni”, Tekin yay., İstanbul, 2001, s.490-491

¹⁷ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.119

¹⁸ TBMM TD, Dönem 7, Cilt 17, s. 111-117 (Adnan Menderes’in 16 Mayıs 1945 yaptığı konuşma)

farkı yaratmaktan başka bir şey olmadığını düşünenler, tek parti yönetiminin bu yasa ve benzerleri ile memlekete zarar verdiklerini düşünüyorlardı¹⁹.

Başını Adnan Menderes'in çektiği, aralarında Refik Koraltan, Emin Sazak gibi siyasetçilerin de bulunduğu grup, yasaya olan muhalefetliklerini dile getirirken aynı zamanda tek parti yönetimine de ciddi anlamda eleştirilerde bulunmuşlardır. İktidarın 1945'e kadar yaptığı uygulamaların hesabını sorar gibi konuşan muhalif milletvekilleri, CHF'nin daha demokratik yönetim sergilemesi konusunun üzerinde özellikle durmuşlardır. CHF yönetiminin neden toprak reformunu gündeme getirdiğine ilişkin en sert eleştiriye, yasa tasarısının Nazi Almanyası'ndan etkilenecek şekilde hazırlandığını söyleyen Adnan Menderes yapmıştır.

CHF'nin neden bu kanunu gündeme getirdiğine ilişkin bir başka görüş ise, Şevket Pamuk ve Çağlar Keyder'e aittir. Keyder ve Pamuk'a göre, ÇTK iktisadi olmaktan çok siyasi kaygılar ile hazırlanmış bir yasadır. Yasayı hazırlayanların amacı yeni beliren ve içinde toprak sahiplerinin de bulunduğu parti içi muhalefeti köşeye sıkıştırmaktır. Köylünün asıl ihtiyacının toprak değil çekim hayvanı olduğunu düşünen Keyder ve Pamuk, bu düşünceleriyle Adnan Menderes ile aynı görüştedirler²⁰.

2. Mecliste Kanun Görüşmeleri ve Kendini Gösteren Muhalefet

Uzun bir süredir üzerinde tartışmaların yapıldığı toprak reform çalışmaları ilk defa geniş bir kapsamla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı ile 19 Ocak 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelmiştir²¹. Doktor Mazhar Germen başkanlığında toplanan meclise, bazı milletvekillerince memleket sorunlarıyla yakından ilgilenilmesi ve sorunların yerinde incelenmesi amacıyla, meclisin tatil edilmesini içeren bir tahrir(önerge) sunulmuştur. Bu tahrir(önerge) oy birliği ile kabul edilmiştir. Toprak Yasa'sını görüşme günü olarak, meclisin açılış günü olan 5 Mart 1945 belirlenmiştir. Yasayı incelemek amacıyla Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun teklifi ile sekiz kişilik bir alt kurul kurulmuştur. Alt kurul tatil boyunca çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmalar sürerken konuya ilişkin ilgi çok yüksektir. alt kurul için ayrılan oda, zaman zaman çalışmaları incelemeye gelenlerin çokluğu ile dar gelmiş ve bunun sonucunda da daha geniş olan meclis kütüphanesinde çalışmalar devam etmiştir²². Özellikle toprak verilecek olan köylü ve kendisinden fazla toprağı alınacak toprak ağaları, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun teklifi ile oluşturulan alt kurulun çalışmalarını yakından takip etmişlerdir²³. Toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçileri ve çiftçilik yapmak isteyenlere yönelik büyük bir açılım olarak değerlendirilen bu yasa, ülke topraklarının sürekli işlenmesi amacındaydı. Tasarısının mecliste görüşülmesine başlanmamış olmasına

¹⁹ *Akşam*, 04 Nisan 2007, (Engin Ardiç'in yazısı)

²⁰ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s.118-119.

²¹ *Ayn Tarihi*, Başbakanlık Basın yay., N. 134, (Ocak 1945), s. 10-11.

²² *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1945.

²³ *Cumhuriyet*, 1 Mart 1945.

karşın bu yasa, gerek milletvekillerince gerekse kamuoyunda tartışılan gündem konularının en başında yer almıştır²⁴.

Meclis 5 Mart 1945 günü açılmıştır. Toprak Yasası görüşmeleri ise 9 Mart 1945 günü başlamasına karşın Seyhan milletvekili Cavit Oral meclise, toprak rejimini değiştirecek bu yasanın milletvekillerince derinlemesine incelenmesi için görüşmelerin 14 Mayıs 1945 gününe ertelenmesini içeren bir teklif sunmuştur. Bu teklif oybirliği ile kabul görmüş ve görüşmeler ertelenmiştir²⁵.

Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar her zaman ülke gündeminde olan "*Toprak Davası*" hep ötelenmiş ya da geçici çözümler bulunarak gerçek politikalar üretilmeyen bir konu olarak kalmıştır. İlk defa bu kadar geniş kamuoyu ilgi ve katılımını sağlayan 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı ile hazırlanan yasa ise ikinci defa görüşülmesi ertelenmiştir.

Bu durum bazı milletvekillerince eleştirilmiştir. Ertelemelerin devam etmesi yasaya olan inancı azaltmıştır. Ellerinden fazla toprakları alınacak toprak ağaları ise bu ertelemelerden gayet mutludurlar. Büyük toprak sahipleri tasarı metninin görüşülmemesi için ellerinden geleni yapıyorlar ve mecliste kendilerini temsil edecek haklarını arayacak milletvekilleri arıyorlardı. Bu dönemde toprak ağaları ya kendileri meclis içindeydiler ya da kendilerinin gönderdikleri adamlar meclisteydi. Bu durum düşünüldüğünde gerek alt kurulun çalışma şartları ve mecliste alınan ertelemeler, toprak ağalarının ne kadar etkili olduklarını göstermektedir. Yasa'nın çıkarılmasındaki kararlılığı gören büyük toprak sahipleri yasanın değişmesine yönelik oluşturulan komisyonlarda bulunuyorlar ve kendi büyük sermayelerinin parçalanmaması için gerekirse, kurulun çalışmalarını durduracak kararlar alınmasında etkili oluyorlardı.

Tüm bu erteleme ve engellemelere karşın ilk defa ülke gündeminin birinci sırasını alan ve topraksız köylü sorununu inceleyen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 14 Mayıs 1945 günü mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Kanun görüşmeleri başlamadan önce tasarı metni elinde bulunan, Sabir Sağıroğlu, Emin Sazak, Turhan Cemal Berker, Ahmet Sungur, Atıf İnan, Şefik Tugay, Tahsin Bekir Balta, Adnan Menderes gibi bazı milletvekilleri yasaya olan muhalefetliklerini dile getirmişler ancak bu konu hakkındaki düşüncelerini mecliste tasarı görüşmelerinde yapacaklarını belirtmişlerdir²⁶.

Tasarı görüşmelerinde ilk sözü, Almanya'da eğitimini tamamlayıp 1932 yılında Türkiye'ye dönen Tarım Bakanı Raşit Hatipoğlu almıştır. Bakan bütün konuşma boyunca hazırlanan tasarinin faydalarını anlatırsa da daha görüşmeler başlamadan muhalifliklerini belirten milletvekillerince sık sık sözü kesilmiştir. Bakan, ÇTK'yı Cumhuriyet Rejimi ile köye yönelen hareketin aşaması olarak görmektedir. Ancak 1945 yılına gelinene kadar köye yönelememiş bu hareket, bazı milletvekillerince eksiklerle dolu bir çalışma olarak değerlendirilmiştir²⁷.

²⁴ Hakkı Devrim, *Demokrasinin 50 Yılı (1945-1995)*, Aydın Kitaplar(Radikal Gazetesi), s.14.

²⁵ *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1945.

²⁶ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1945.

²⁷ Avcıoğlu, a.g.e., s. 356-357

Hatipoğlu'ndan sonra konuşmaya gelen Ali Rana Tarhan gibi milletvekilleri de yasaya olan inançlarından ve Türkiye'nin kalkınmasında oynayacağı rolden uzun uzadıya bahsettiseler de kürsüye gelen Seyhan Milletvekili Cavit Oral kendisinden önce konuşanların tersine bu tasarının ülke gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun olmadığını ifade ederek tasarıyı hazırlayanların karşısında yer almıştır²⁸.

Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde her zaman var olan muhalifler, Milli Şef, Değişmez Başkan İsmet İnönü'nün parti içi tartışılmaz otoritesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın kötü etkilerinin yarattığı koruyucu, tek elden yönetimci önlemler sebebiyle varlığını hissettirememiştir. Sona eren savaş sonucunda ekonomik açıdan yoksullaşan halk, İsmet İnönü'ye ve tek parti yönetimine karşı duranlarla beraber hareket etme eğilimindedir. Ayrıca bazı aydınlar, dünyada esen demokrasi rüzgârlarını yakından takip ediyor ve Türkiye'de CHF'den başka partilerin de olmasının gerekliliğine inanıyorlardı. Ancak mutlak otoritesi tartışılmaz olan Milli Şef İnönü'nün partisine karşı yeni bir siyasal oluşumdan açıkça bahsetmekten de kaçınıyorlardı. İleride parti içi muhalif gözükten Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi siyasetçiler demokratik rejimlerin karakteristik özelliklerinden sık sık söz edeceklerdir.

Özellikle otoritesini İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri ile az da olsa yitiren İsmet İnönü ve tek parti yönetimine karşı, yanlarında geniş halk kitlelerini gören bu milletvekilleri Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarı görüşmelerinde parti içi demokrasi kavramlarından oldukça sık bahsetmişlerdir²⁹.

CHF'nin yapısı itibarıyla yukarıdan aşağıya doğru sarsılmaz bir otorite ve Milli Şef'e şartsız bağımlılık, ister istemez toplumda demokrasi rüzgârlarından etkilenen kesimlerce eleştirilmiştir. Bu durum parti içi muhalefeti harekete geçirmiş ve uzun zamandır bir araya gelemeyen muhalefet tekrar gruplaşmaya başlamış ve yeni oluşumlara ortam hazırlanmıştır³⁰. Ancak var olan tek parti düzeninde ve halen devam eden Milli Şef İnönü'nün otoritesinin bulunduğu meclis binası içerisinde, yeni bir siyasal oluşumdan bahsetmekten çekinen milletvekilleri bu aşamada yalnız parti içi demokrasinin geliştirilmesinden söz edebileceklerdir. Özellikle Liberalizme(serbestlik) ilgi duyan milletvekilleri bu kanun görüşmelerinde söz alıp üstü kapalı olarak parti yönetimini eleştirmişlerdir³¹.

İlk başlarda açık olarak eleştirilemeyen Tek Parti Yönetimi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmeleri ile aynı döneme denk gelen 1945 yılı yedi aylık bütçe görüşmelerinde açık bir şekilde eleştirilmiştir. Özellikle Hikmet Bayur ve Emin Sazak tarafından iktidara yöneltilen eleştiriler, diğer muhalif milletvekillerini ileride yapacakları eleştiriler için yüreklendirmiştir. Bütçe görüşmelerinde iktidarın tavrını gören Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi milletvekilleri, toprak ağalarının da verdiği destekle meclisten tarihin gidişini değiştirecek açıklamalar yapmışlardır.

²⁸ TBMM TD, Dönem 7, Cilt 17,(14.05.1945) s. 65-68.

²⁹ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İz yay., İstanbul, 1998, s. 360-363.

³⁰ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Cilt 2, İletişim yay., Ankara, 1986, s. 567-569.

³¹ a.g.e., s. 568.

Muhالیf milletvekillerinin ve büyük toprak sahiplerinin sözcüsü durumundaki Adnan Menderes arkasında yeni yeni oluşmaya başlayan desteğı fark etmiştir. Özellikle toprak ağaları yasanın meclisten geçmemesi için her türlü kulis faaliyetlerini yapmışlardır. Bu görüşmelerde Adnan Menderes nazik üslubu ve etkili konuşmasıyla kendini gösterme imkânı bulmuştur. Kendisinin de geniş arazileri bulunan Menderes, bu kanuna kadar diğer meclis üyelerince geniş topraklarının olduğu konusunda, hiç dikkat çekmemiştir³². Yapı itibarıyla son derece nazik olan Menderes bu kanun görüşmelerine kadar parti içerisinde de muhalif olabilecek hiçbir tavır da bulunmamıştır. Bu sebepten hiç dikkatleri üzerine çekmeyen Adnan Menderes, Toprak ağalarının desteğı ile bu yasaya karşı zaman zaman acımasızca eleştirilerde bulunmuştur. Menderes'i bu muhalefetine Emin Sazak, Cavit Oral gibi büyük toprak sahibi milletvekilleri de yalnız bırakmamışlardır³³.

Adnan Menderes'in sert eleştirilerinden biri, hazırlanan bu yasa tasarısını Almanya'da Hitler'in Nasyonal rejiminin iskân kanunu olan *'Erbhoff'* un kopyası olduğu yönündedir. Bu kanunla asıl amacın, kırsal mobilitayı (hareketliliğı) durdurmak, köylü kesiminin şehirlere gelmesini engelleyip, bu insanların elit sınıfı rahatsız etmeyecek duruma getirmektir³⁴. Bu düşüncüyü ortaya atan dönemin iktisat profesörlerinden Celal Sarç'tır. Sarç'a göre; Yasanın hazırlayıcısı Tarım Bakanı Raşit Hatipoğlu'nun asıl amacının Türkiye'nin tarım ekonomisini tamamen *'Köylü Ocağı'* denilen ekonomi yapmaktır. Köylü Ocağı ise Hitler zamanındaki *'Erbhoff'* ile aynı şeydir. Hitler, yayılmacı politika sonucunda kendisine ve ülkesine bağı bir işçi sınıfının yanında bir de köylü sınıfı yaratmak istemiştir. İşgal ettiği topraklara bu köylü sınıfının yerleştirilmesi amaçlanarak oluşturulan *'Erbhoff'*, Sibirya'ya kadar uzanıyordu³⁵. Yayılmacı bir politikayla oluşturulmuş kanun ve bizdeki kopyası...

Bu açıklamaları ve eleştirileri beklemeyen iktidar, daha önce kürsüden dile getirilemeyen konuların konuşulduğunu görünce geri adım atmış ve yasadaki bazı maddelerin tekrar incelenmesi için komisyona geri göndermiştir. Ancak komisyon sözcüsü Adnan Menderes görevinden istifa etmiştir. İktidarın bu geri adımını gören ve toprak ağalarının da desteğini arkasında hisseden Menderes, bundan sonra yasanın hazırlanması ile ilgili tüm sorumluluğı bittiğı için daha keskin açıklamalarda bulunacaktır³⁶.

Muhalefet, gerçek varlığını on yedinci madde görüşülürken göstermiştir. Görüşmeler boyunca hedef olarak alınan Tarım Bakanı, Milli Şef İnönü'den yardım istemiştir. Maddenin, komisyon tarafından değiştirilmiş olması bazı milletvekilleriince kabul edilemez olmasına sebep gösterilmiştir. Konuya dâhil olan İsmet İnönü, *'Toprak reformu istemeyen parti benim partim olamaz'* mesajını meclise göndermesiyle madde olduğu gibi kabul edilmiştir³⁷.

³² Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s. 247-250.

³³ Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 491-492.

³⁴ Akandere, *a.g.e.*, s. 6; Asım Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s.124-125.

³⁵ Berkes, *a.g.e.*, s. 245-248.

³⁶ Devrim, *a.g.e.*, s. 14.

³⁷ Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 494-495.

İsmet İnönü'nün meclise gönderdiği mesaj, Milli Şef Dönemi'nin otoriter yapısının anlaşılması için bir örnektir. Parti içi ve meclisteki mutlak otoritesi tartışılmaz olan Değişmez Başkan İnönü, halkın iradesi olan meclise müdahale ederek Türk Demokrasi'sine ciddi manada zararlar vermiştir. İsmet İnönü bu kanunu benimser ve destekler gözükmekle kendisine karşı oluşan toplumsal tepkiyi bir az olsun azaltmak amacındadır³⁸. Köylüyü bu yolla yanında bulacağını düşünen İnönü'nün toprak reformu konusundaki samimiyetini, kanunun yasalaşmaması için elinden geleni yapan ve iktidara karşı acımasız eleştirilerde bulunan toprak ağası Cavit Oral'ı ÇTK'nın yasalaşmasından sonraki sürecinde Tarım Bakanlığı'na getirmesiyle³⁹ görebiliriz. Kanunun çıkmamasını isteyen bir zihniyet nasıl olur da, uygular. İsmet İnönü bunu bile bile Cavit Oral'ı Tarım Bakanlığı'na getirmiştir. Milli Şef Toprak Kanunu'nu ister görünürken köylü kesimini yanına çekmek istiyordu, Cavit Oral'ı Tarım Bakanlığı'na getirerek de kedisine karşı oluşan meclis içindeki muhalif milletvekillerine ve dışarıdaki toprak ağalarına mesaj göndermiş oluyordu...

İsmet İnönü'nün meclise Fikret Yüzatlı ile gönderdiği mesaj ile CHF içerisindeki yönetime karşı olan bazı milletvekillerince özellikle on yedinci maddenin kabul edilmesi, meclis içinde Milli Şef düzeninden ve CHF'nin yapılanmasındaki sert basamaklı düzenden rahatsız olanların sayısını arttırmıştır. Kırsal kesim ise yasanın öngördüğü şekilde toprak dağılımına karşı oldukları için meclis içindeki başını Adnan Menderes'in çektiği grubu desteklemiştir⁴⁰.

Büyük ticaret çevrelerini temsil eden "İş Bankası Grubu"nun lideri Celal Bayar ve toprak ağalığından kapitalist(anamalcı) çiftçiliğe geçen Adnan Menderes muhalefet grubunun öncülüğünü yapmıştır. Bu grup, Emin Sazak, Ömer Lütfü Karaosmanoğlu gibi toprak ağalarının katılımıyla ve meclis içerisindeki CHF politikalarını eleştirmeye başlayan diğer milletvekillerinin de ilgisi karşısında her geçen gün daha da güçlenmektedir⁴¹.

3. Muhalif Milletvekillerince Demokrat Parti'nin Kurulması

Çiftiyi Topraklandırma Yasası Tasarı Görüşmeleri, CHF içerisindeki ufak farklılıklardan doğduğu zannedilen tartışmaların ve gruplaşmaların daha belirgin fark edildiği, ciddi anlamda ayrışmaların yaşandığı ve yeni oluşumlara zemin hazırlayan görüşmeler olmuştur. Özellikle on yedinci madde görüşmeleri esnasında Milli Şef'in meclise karışması sonucu muhalif gruba geçişler hızlanmıştır. Bu katılımlarla daha da güçlenen muhalefet, 1945 bütçe görüşmelerinden sonra varlığını iktidara ve Milli Şef'e tamamen göstermiştir. 1945'e kadar konuşulamayan, CHF'nin sert basamaklı yapısı ve politikaları bu görüşmelerde en ağır şekilde eleştirilmeye başlanmıştır.

Bütün bu gelişmeleri yakından takip eden CHF, liberalleşme karşıtı fikirleri ile bilinen Parti sekreteri Memduh Şevket Esenalı görevinden alıp yerine Nafî Kansu'yu,

³⁸ Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kırılma yay., 5. baskı, Ankara, 2004, s.223-224.

³⁹ *Birikim*, No, 107, (Mart 1998), s.7; Karaömerlioğlu, a.g.e., s. 125.

⁴⁰ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E yay., 2. baskı, İstanbul, 2004, s.473-475

⁴¹ Avcıoğlu, a.g.e., s. 494-495.

Ticaret Bakanı Celal Sait Siren'in yerine ise Raif Karadeniz'i getirmiştir⁴². Tüm bu değişikliklerin amacı partiye karşı girişilen muhalif çalışmaları bir az olsun etkisiz hale getirmektir. Küçük farklılıklardan olduğu düşünülen gruplaşmalar ÇTK görüşmelerinde ayrışmalara dönüşmüş, iktidar politikaları ve milli Şef İnönü ciddi manada eleştirilmiştir. Ayrıca çok ağır geçen 1945 bütçe görüşmeleri, CHF içerisindeki muhalefete karşı olan ilginin yoğunluğu, hükümeti güven oylamasına götürmüştür. Yapılan oylamada Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Recep Peker gibi milletvekilleri güvensizlik oyu kullanmışlardır⁴³. Bu oylama, iktidar tarafından bu yedi kişinin hedef olarak seçilmesine neden olmuştur.

Fuat Köprülü tarafından yasanın Anayasa'ya aykırılığı uzun uzadıya kürsüden anlatılmıştır. İlk defa ÇTK görüşmelerinde anayasal bağlamda da eleştirilen iktidar ne yapacağını şaşırmış durumdadır. Bu görüşmelerde daha önce parti yöneticilerinin duymadıkları eleştiriler yapıyordu. Konu Toprak Yasası olmasına karşın muhalif milletvekillerinin tüm konuşmaları CHF' nin genel politikalarının ve Tek Parti Rejimi'nin eleştirilmesi yönünde oluyordu. Bunun en açık örneğini, Adnan Menderes'in 1 Haziran 1945 günü mecliste yaptığı konuşmadan anlayabiliriz. Menderes, anayasal manada gerçek toprak reformunun gerçekleştirilmesi ve topraksız köylü sorununu anlattıktan sonra tek parti rejimiyle ilgili şunları söylüyordu; "... *bele tek parti olarak kaldığımız müddetçe bu hal daha mahzurlu vaziyet gösterebilir. Gerçi teşrii hayatımızda üzerinde müzakere lüzumsuz görülecek açıklıktaki meselelerde, çok nadir dahi olsa takrirler hazırlandığı vakidir.*"⁴⁴

ÇTK meclis görüşmelerinde, Milli Şef Dönemi'nin otoriter yapısı içinde, 1938'den 1945'e kadar geçen süreçte, çok partili sisteme geçiş isteği ilk defa açık bir şekilde mecliste dile getirilmiştir.

Çiftçi Topraklandırma Kanunu, halk arasında Toprak Yasası olarak da bilinir. Tüm muhalif çalışmalara karşın ve Milli Şef İnönü'nün meclisi etkilemesi sonucunda, Çiftçi Topraklandırma Kanunu geniş oy potansiyeli ile yasalaşmıştır. Ancak İsmet İnönü'nün, Toprak Yasası'nın meclisten geçmesinden hemen sonra Tarım Bakanlığı'na muhalif milletvekili Cavir Oral' getirmesi ve 1948 yılında ÇTK'nın "*Memleketin zirai ve sosyal hayatını zedeleyeceğini...*" yönündeki açıklamasıyla yasanın hiçbir zaman uygulanmayacağını gösteriyordu⁴⁵. Yasa, Atatürk zamanında ulusal ülkü olarak görülen toprak konusunda ülkeye hiçbir katkısı olmamıştır. Ancak yasa tasarısı görüşmelerinde tek parti yönetimine karşı yapılan muhalefet ve gruplaşma, daha önce bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından denenen ancak başarısız olunan çok partili döneme geçişte, büyük rol oynamıştır. Ayrıca bu görüşmeler yeni oluşumun lider kadrosunu da belirlemiştir. Daha önce varlığı hissedilmeyen Adnan Menderes, bu görüşmeler ile kendini gösterme olanağı bulmuş⁴⁶

⁴² Akandere, *a.g.e.*, s. 370-372; Koçak, *a.g.e.*, s. 557.

⁴³ Koçak, *a.g.e.*, s. 555.

⁴⁴ TBMM TD, Dönem: 7 cilt: 18, (01.06.1945), s. 36-37.

⁴⁵ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁶ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye(1944-1950)*, Bilgi yay., Ankara, 1998, s.58

ve yeni siyasal oluşumda Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ile birlikte en etkili isimlerden biri olmuştur.

Tüm bu gelişmelerin arkasından, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ülke ve parti içi liberalleşme isteklerini “*Dörtlü Takrir*” adı altında meclis grup başkanlığına sunmuşlardır⁴⁷. Bu takrir (önerge) genel olarak bakıldığında daha çok demokrasi ve hürriyet için verilmiştir. Ancak bazı yazarlara göre takrir (önerge), Toprak Yasası’na tepki olarak hazırlanmıştır⁴⁸. Takririn(önerge), Toprak Yasası’na tepki olarak ortaya çıktığını düşünmek, Milli Şef’in meclise ve parti içi karışmalarını görmemezlikten gelmek ve tek parti yönetiminin hiyerarşisindeki (basamak) katılığı bilmemekten olacaktır.

Takrir(önerge) sahipleri arasında, bildiri hazırlanırken ve verilirken, CHF dışında yeni bir parti kurmak düşüncesi yoktur. CHF’nin daha demokratik, eşitlikçi, özgür olmasını isteyen bu milletvekilleri CHF yönetimini daha liberalist kadrolarla da değiştirmek amacındaydılar⁴⁹. Verilen bu takrir(önerge), takrir sahibi milletvekilleri dışındaki tümünün oyu ile reddedilmiştir. Bu ret takrir sahibi milletvekillerinin partiden daha da uzaklaşmalarına neden olmuştur.

Takrir(önerge) sahibi milletvekillerinden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ülke basınında liberalist görüşlerle yazılar yazıp parti yönetimini açıkça eleştirmişlerdir. Köprülü, *Açık Konuşalım*⁵⁰, *Yalancının Mumu*⁵¹, ve *Sırça Köşkte Oturanlar*⁵² başlıklı yazıları ile tek parti iktidarına yönelik cevaplar vermiştir. Buna karşılık, hükümetin yayın organı halinde olan “*Ulus*” Gazetesi’nin başyazarı Falih Rıfkı Atay’da hükümetin uygulamalarını savunuyordu. Tüm bu gelişmeler devam ederken özellikle İstanbul basını Milli Şef aleyhinde yazılar yazmaya başlamıştır. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu yaptığı basın toplantısında şunları belirtmiştir; “*Devrimleri korumak için aldığımız tedbirlerin ve uygulamaların yanlış anlaşılmasıdır. Milli Şefe yönelik yıpratıcı haberler yapılmamalıdır*”. Başbakan’ın bu davranışı Adnan Menderes tarafından “*Vatan*” gazetesinde, karşı tepki doğurmuştur. Menderes bu toplantıyı ve Başbakan’ın isteklerini, basına ve özgür iradeye karışma olarak görmektedir⁵³.

CHF üyesi muhalif iki milletvekili Vatan Gazetesi’ndeki yazılarına aralıksız devam etmektedirler. Milli Şef İnönü’nün uygulamalarından bunalan halk tarafından ve meclis içinde bazı milletvekillerince, bu yazıları takip ediliyor, bu milletvekillerine açıkça olmasa da zaman zaman destek veriliyordu. Tüm bu gelişmeler olurken CHF yönetimi durumdan hiç de mutlu değildir. Parti genel sekreteri Nafı Kansu, Başbakan ve İsmet İnönü’nün bilgisi ile bu iki milletvekiline bu davranışlarının nedenlerini soran

⁴⁷ Onur Öymen, *Türkiye’nin Gücü*, Doğan yay., 3.baskı, İstanbul, s.305; Doğan Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 515.

⁴⁸ Ergün Aybars, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Zeus Kitaevi, İzmir, 2006, s.136.

⁴⁹ Toker, *a.g.e.*, s. 67.; Akandere, *a.g.e.*, s. 377.

⁵⁰ *Vatan*, (25.08.1945).

⁵¹ *A.g.y.*, (07.09.1945).

⁵² *A.g.y.*, (11-12.09.1945).

⁵³ *A.g.y.*, (13.09.1945).

bir mektup göndermiştir. Menderes'in ve Köprülü'nün yazdıkları yanıt yazılarında geri adım atmadıklarını gören parti yönetimi bu iki milletvekilini partiden ihraç etmiştir⁵⁴.

Atatürk dönemi başbakanlarından Celal Bayar, yakın arkadaşları Adnan Menderes'in ve Fuat Köprülü'nün partiden çıkarılma kararına büyük tepki göstermiş ve kurucusu olduğu, Atatürk'ün emaneti olarak gördüğü partiyi ilk etapta terk etmek istemediğinden yalnız İzmir milletvekilliğinden istifa etmiştir⁵⁵. Dörtlü Takrir sahiplerinden Köprülü ve Menderes'in partiden ihraç edilmeleri arkasından da Celal Bayar'ın İzmir milletvekilliğinden istifası takririn son imzacısı Refik Koraltan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Koraltan, yaptığı açıklamalarda arkadaşlarının parti içi tüzüğüne uygunsuz olarak ihraç edildiklerini, parti içi kötü idareyi ve katı hiyerarşiyi anlatan yazılar yazmıştır. Bu yazıları değerlendiren Parti yönetimi 27 Kasım 1945 tarihinde Koraltan'ı da partiden ihraç etmiştir. Bu gelişme Celal Bayar için bardağı taşıran son damla olarak değerlendirilecek ve Bayar kendi isteğiyle 3 Aralık 1945 günü CHF'den ayrıldığını açıklayacaktır.

Çiftçi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmelerinde belirginleşen siyasal muhalefetin lider kadrosu Celal Bayar'ında partiden ayrılmasıyla yeni parti kurma çalışmalarına zaman kaybetmeden başlamıştır. Bu dört milletvekilinin parti içerisinde başlattıkları, genel olarak uygulanan politikalara ve parti içi yıkılmaz otoriteye karşı eleştirileri, CHF içerisinde yeter derecede destek ve taraftar bulamamasına rağmen kamuoyunda CHF ve parti lider kadrosuna karşı geniş tabanlı bir muhalefet varlığı oluşturmuştur. Bu durumda kamuoyunun tüm beklentisi bir an önce güçlü ve gerçekten muhalefet yapabilecek bir partinin kurulması yönündedir⁵⁶.

Tek partili sistem 18 Temmuz 1945 tarihi itibarıyla Milli Kalkınma Partisinin kurulmasıyla sona ermiştir. Ancak gerek kamuoyunun beklentilerinden gerekse parti kurucularının basına verdikleri demeçlerden bu partinin beklenen siyasal muhalefeti temsil edecek oluşum olmadığı anlaşılmaktadır. Kurucularından Nuri Demirağ partinin kuruluş amacını basına şöyle bildirmiştir; “...ben bu zamanda milli birliği bozarak memleketi bir tefrikaya tabii tutmak istemiyorum. Ben devlete yardımcı rolünü oynamak istiyorum. Hükümeti devirmek iktidar mevkine geçmek hırsıyla kurulan bir teşekkül değiliz⁵⁷.

Böyle açıklamada bulunan bir parti başkanının mevcut düzenin alternatifi olmaktan çok ötede olduğu anlaşılmaktadır. Kamuoyu da bu partiyi, siyasi tecrübesi olmayan kişiler tarafından kurulmuş olması ve basında çıkan haberler sebebiyle dikkate almamıştır. Genelde CHF içerisindeki tartışmalar gün gün izlenmiş, burada yürütülen muhalefet çalışmaları ile ilgilenilmiştir.

Muhalefet liderleri CHF içerisinde giriştikleri, parti yönetimini daha liberal kadrolarla değiştirme amaçlarının, ihraçlar ve istifalar neticesinde başaramayacaklarını anladıkları için, parti dışında yeni bir siyasal oluşumun gerekliliğine inanmışlardır. Konu ile ilgili Celal Bayar “Başvekilim Adnan Menderes” isimli kitabında, yeni bir parti

⁵⁴ Akandere, *a.g.e.*, s. 394-396.

⁵⁵ *Vatan*, (27.08.1945); Akandere, *a.g.e.*, s. 399; Devrim, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁶ *Vatan*, (28.10.1945); Akandere, *a.g.e.*, s. 406-407.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, (08.07.1945).

kararını Menderes ve Köprülü'nün ihraç karından hemen sonra aldıklarını bildirmektedir⁵⁸.

Tüm bu gelişmeler muhalefet cephesinde olmaya devam ederken Milli Şef İsmet İnönü'de 1 Kasım 1945 meclis açış konuşmasında, Türk siyasal sisteminin demokratik niteliğini vurgulayarak, muhalefetin ayrı bir parti şeklinde organize olması yönündeki demeci, yeni kurulacak partilere sıcak bakılacağı imajını vermiştir⁵⁹. İsmet İnönü'nü bu açıklamalarından sonra, özellikle Vatan gazetesi "*Yeni Bir Parti Kuruluyor*" başlığını kullanarak, yeni kurulacak partinin Celal Bayar önderliğinde oluşacağını kamuoyuna duyurmuştur⁶⁰. 1 Aralık 1945'te CHF milletvekilliğinden ayrılan Celal Bayar yaptığı basın toplantısında arkadaşları Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ile birlikte yeni bir parti kuracaklarını, partinin adının Demokrat Parti olacağını söylemiştir. Kuracakları bu partide öncelikle, tek dereceli seçim, Anayasa'ya aykırı yasaların ayıklanması ve hayat pahalılığı ile mücadele edeceklerini belirtmiştir. Bayar yaptığı bu açıklamalarla Türkiye'de yeni bir düzenin başlayacak olmasının sinyallerini vermiştir. Türk basını Bayar'ın açıklamalarını ana başlıklarla okuyucularına duyurmuşlardır. "*Vatan*", "*Celal Bayar ve arkadaşları yeni bir partini programını hazırladılar. Partinin merkezi Ankara olacak*" başlığı ile haberi verirken⁶¹; "*Cumhuriyet*", "*Eski Başbakan Celal Bayar'ın kuracağı parti*" başlığını kullanmıştır⁶².

Bu dönemin hükümet yanlısı olarak bilinen gazetesi "*Ulus*" ise haberi Bayar'ın basın toplantısından çok Milli Şef İnönü'nün son meclis açış konuşmasına geniş yer vererek duyurmuştur. İnönü'nün açış konuşmasındaki yeni bir parti demecine istinaden yeni kurulacak partiyi İnönü kurduruyor şeklinde okuyucusuna vermiştir. Özellikle Falih Rıfkı Atay'ın bu gazetede yazdığı makalelerde bu açık bir şekilde ortadadır⁶³.

Celal Bayar ve arkadaşları, Demokrat Parti'nin kuruluş başvurusunu 7 Ocak 1945'te resmen yapmışlardır. Celal Bayar'ın genel başkanlığa getirildiği Demokrat parti'nin diğer kurucu ve yöneticileri tek parti döneminin (CHF) içerisinde yetişmiş politikacılar⁶⁴. Kurucu kadroyu oluşturan, Kurtuluş Savaşında rol oynamış, 1937 - 1939 yılları arasında Başbakanlık yapmış, bankacı, iktisatçı İzmir milletvekili Celal Bayar, Türkiye'nin entellektüel hayatında önemli bir isim Kars milletvekili Fuat Köprülü, hukukçu ve pamuk yetiştiricisi Aydın milletvekili Adnan Menderes ve yargıç ve vali olarak geniş tecrübeleri bulunan Refik Koraltan'dır⁶⁵.

Parti programı incelendiğinde CHF' den çok farklı olmadığı görülen Demokrat Partinin Atatürk'ün altı ilkesini benimsediklerinin altını özellikle çizmek gerekir. Bu durum bize Demokrat Parti'nin yeni bir sistem değil mevcut sistemi geliştirmek amacıyla oldukları düşüncesini vermektedir. Parti, mevcut ilkeler

⁵⁸ Öymen, *a.g.e.*, s. 305.

⁵⁹ Akandere, *a.g.e.*, s. 416-417.

⁶⁰ *Vatan*, (28.11.1945)

⁶¹ *Vatan*, (02.12.1945)

⁶² *Cumhuriyet*, (02.12.1945).

⁶³ *Ulus*, (03.12.1945)

⁶⁴ Emre Kongar, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitapevi, 2.baskı, İstanbul, 2006, s. 191.

⁶⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu bas., 8.baskı, Ankara, 2004, s. 303.

çerçevesinde hükümet ve idare yapısında bir takım yenileşmeler istemektedir. Daha önce CHF içinde giriştikleri demokratikleşme hareketlerine yeni bir parti ile devam edecek olan Bayar ve arkadaşlarına kısa zaman sonra CHF içerisindeki muhalifler de katılmışlardır⁶⁶.

Sonuç

Dünyada bazı devletlerin parçalanmasına, bazılarının ise kurulmasına sebep olan toprak sorunu, Türkiye’de de her zaman konuşulan ancak tam manasıyla uzun yıllar çözüme kavuşturulamamış bir konudur.

Ulusal ülkü olarak görülen toprak konusuna 1945’e kadar küçük çaplı ve geçici çözümler üretilmiştir. Kısım de olsa bu çözümler zaman zaman uygulanmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı altında bir yasa hazırlanmış ve bu yasanın incelenmesi için alt kurul oluşturulmuştur. Alt kurulda yapılan incelemeler sonucunda yasa tasarı halinde meclise sunulmuştur. Özellikle büyük toprak sahiplerinin fazla topraklarını elinden alan bu yasa, toprak ağaları tarafından istenmemiş ve Adnan Menderes gibi milletvekilleri yasaya muhalif olmaları yönünde, ağalar tarafından desteklenmiştir. Pamuk üreticisi ve büyük toprak sahibi Adnan Menderes ağalardan aldığı güç ile mecliste ciddi manada hükümete yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilere Refik Koraltan, Emin Sazak ve Fuat Köprülü gibi milletvekillerinin de katılmasıyla parti içerisindeki muhalefet açık bir şekilde kendini göstermiştir. ÇTK görüşmeleri, yasanın konuşulmasından daha çok, parti içi hesaplaşmaya dönüşmüş ve partinin demokratikleşmesi, Anayasa’nın ihlal edilmemesi konuları sözel olarak dile getirilmiştir. Bu istekler daha sonra Dörtlü Takrir olarak partiye sunulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı koşulları nedeniyle tek parti yönetiminin ülke içerisinde uyguladığı savaş ekonomisi tedbirleri halkı daha da yoksullaştırmıştır. Gittikçe yoksullaşan halk, parti içerisinde tekrar kendini gösterme olanağı bulan muhalefeti desteklemiştir.

ÇTK, yasa olarak Türkiye’ye katkısı olmamıştır. Ancak görüşmeler süresince Milli Şef düzeni ve tek parti yönetiminin uygulamaları sorgulanmıştır. Bu sorgulama partiden atılmaları kadar gitmiştir. Ayrıca Adnan Menderes kendini bu kanun görüşmelerinde göstermiştir. Türk siyasal yapısının çok partili sisteme geçmesinde mevcut iktidara yönelik olması gereken, muhalefetin oluşmasına ve gruplaşmasına zemin hazırlayan bu görüşmeler, CHF dışında kurulacak partinin lider kadrosunu da ortaya çıkarmıştır. Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Türkiye tek partili düzenden, çok partili düzene geçmiştir.

⁶⁶ Akşin, *a.g.e.*, s.226.

KAYNAKÇA

I- Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Tutanak Dergisi), (1945)

II- Süreli Yayınlar

1- Gazete

Cumhuriyet

Ulus

Vatan

2- Dergi

Ayın Tarihi (Ocak 1945)

Birikim Dergisi (Mart 1998)

III- İnceleme Yapıtlar

AKANDERE, Osman, *Milli Şef Dönemi*, İz yay., İstanbul, 1998.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999.

ARI, Kemal, “Mübadele Göçmenleri Türkiye’ye taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. I, S.1.

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Kırılma yay., 5. baskı, Ankara,2004 .

AKŞİN, Sina, *Yakınçağ Türkiye Tarihi I*, Milliyet Kitaplığı, İstanbul,2004.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni*, Tekin yay., Cilt I, İstanbul, 2001.

AYDEMİR, Ş. Süreyya, *İkinci Adam II*, Remzi Kitapevi, 7. baskı, İstanbul, 2000.

AYBARS, Ergün, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Zeus yay., 1. baskı, İzmir, 2006.

BARKAN, Ö.Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem yay.1.baskı, İstanbul, 1980.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi yay, 9. baskı, İstanbul, 2002.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim yay, 3. baskı, İstanbul, 2005.

- ÇEVİK, Zeki, *Toprak Reformu ve Uygulamaları*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye yay., cilt, XVII, 2002
- DEVİRİM, Hakkı, *Demokrasinin 50 Yılı (1945-1995)*, Aydın Kitaplar, İstanbul, 1996.
- İNAN, Süleyman, “Toprak Reformunun En çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde”, *Journal of Historical Studies*, sayı III, 2005.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İletişim yay., 1.baskı, İstanbul 2006.
- KARAÖMERLİOĞLU, “Asım, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Hikâyesi”, *Birikim*, Sayı XXII, 1976
- KİLİ, Suna, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası yay., 6.baskı, Ankara, 1998
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi I*, İletişim yay., 2.baskı, İstanbul, 2003.
- KONGAR, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 5.baskı, İstanbul, 2006.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, 9. baskı, Ankara, 2004.
- ÖYMEN, Onur, *Türkiye’nin Gücü*, Doğan Kitapçılık, 3. baskı, İstanbul, 1998.
- SHAW, J. Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E yay., Cilt II, 2.baskı, İstanbul, 2006.
- TEMPO Dergisi, *Gün Gün Cumhuriyet Tarihi Türkiye’nin 77 Yılı*, İstanbul, 2000.